2

FELSEFE 11 · 3. ÜNİTE · 2. konu

Akıl-İnanç İlişkisine Yönelik Felsefi Görüş ve Argümanlar

Akılla kanıtlamak, aklın sustuğunu kabul etmek, gönülde aramak: Bu yollar birbirini dışlar mı?

Düşünürler soruya üç farklı yönden yaklaştı

Akılla

Tanrı'nın varlığına ve dinî doğrulara akıl yoluyla ulaşılabilir.

Vahiy ve imanla

Akıl bu konuda sınırlıdır; inanç vahiy, iman ya da ilahi lütufla temellenir.

Birlikte

Akıl ve inanç tamamlayıcıdır; gönül, sezgi ve manevi tecrübe de önemlidir.

Akıl-inanç ilişkisi **rasyonel, sezgisel ve bütüncül** bakış açılarıyla ele alınmıştır.

felsefesinifi.com

Temelciliğe göre inanç akılla gerekçelendirilmelidir

Temelcilik

Bir inanç ancak **akla uygun temellere ve kanıtlara** dayandığında kabul edilebilir. Rasyonel olmak, aklın kabul edeceği gerekçelerle desteklenebilmektir.

Yeterli makul kanıt yoksa, temelciliğe göre o inancı benimsemek doğru olmaz.

felsefesinifi.com

Aynı ilkeden iki ayrı sonuç çıkabilir

Bir kısım temelciler

Yeterli kanıt bulunmadığını söyleyerek Tanrı inancını reddeder.

ya da

Bazı teist filozoflar

Bu inanca akılsal bir temel bulunabileceğini savunur.

Ortak ilke: **İnanç rasyonel kanıtla desteklenmelidir.**

felsefesinifi.com

Fideizme göre inanç aklı aşar

Fideizm (İmancılık)

Aklın inancı temellendirmede **sınırlı bir gücü** vardır. Makul delillerin yetersizliği iradenin gücüyle aşılır.

Dayanağı: İnsan **sonlu ve sınırlı**, Tanrı **sonsuz ve aşkındır**. Bu yüzden Tanrı duyularla ya da kavrama gücüyle bilinemez; ona sezgisel bir yoldan ulaşılır.

felsefesinifi.com

Fideizmin dört temel iddiası

Mantıkla temellenmez

Akılla bakıldığında inanç saçma görünür.

Bağlayıcı delil yok

Makul gerekçeler herkesi bağlamaz.

Önce inanç gelir

İnsan önce inanır, sonra bilir.

Bir seçimdir

Sezgi ve iradeyle yapılır; teslimiyete varır.

Akıl ve inancın asla bir arada bulunamayacağını savunan görüş: **radikal fideizm**

felsefesinifi.com

Gönül yaklaşımı aklın rehberliğini dışlamaz

Gönül

Tanrı inancının temellendirilmesinde ve Tanrı'ya varışta araç **akıl değil gönüldür**. İnanç aklı aşan bir kabul ve teslimiyet içerir.

İnanç akıldan önce gelir; ama dinî doğruları **anlamak, açıklamak ve hayata geçirmek** için aklın yol göstericiliğine ihtiyaç vardır.

felsefesinifi.com

Gönül yaklaşımında aklın payı

Rasyonel çözümleme

Kesin ve bağlayıcı sonuca varılamayacağı baştan kabul edilirse dinî inanç sistemleri rasyonel olarak çözümlenebilir.

Önemli kararlar

İnsan bu dünya ve öteki dünya ile ilgili en önemli kararlarını verirken akli değerlendirmeye başvurmalıdır.

Gönül yaklaşımı inancın akla dayalı temellendirilmesini **gereksiz saymaz.**

felsefesinifi.com

Üç yaklaşım aklı farklı yerlere koyar

Yaklaşım	İnancın dayanağı	Aklın yeri
Temelcilik	Akla uygun kanıt ve gerekçeler	İnanç akıl yoluyla gerekçelendirilmelidir.
Fideizm	İrade, sezgi ve teslimiyet	Aklın gücü sınırlıdır; inanç aklı aşar.
Gönül yaklaşımı	Gönül: aklı aşan kabul ve teslimiyet	Dinî doğruları anlamada akla ihtiyaç vardır.

felsefesinifi.com

İnancı **bütünüyle akılla** temellendirmek ile **bütünüyle akıldan ayrı** görmek iki aşırı uç olarak dikkat çeker.

İki din geleneğinde ilişki farklı değerlendirilir

Hristiyanlık

Teslis ve enkarnasyon düşüncesi gizemli ve paradoksal görülür; fideizme daha fazla rağbet edilir.

ve

İslamiyet

Aklı temel alan ve rehber kılan bir din olarak görülür; katı fideizmle bağdaşmadığı söylenir.

Teslis: kutsal üçleme · Enkarnasyon: bedenleşme

felsefesinifi.com

Pascal gerçekliği gönülle de bildiğimizi söyler

> *Biz gerçekliği yalnız usla kavrayamayız, gönülle de biliriz ayrıca.*
>
> **— Pascal (1623-1662), Düşünceler**

Pascal inancı akla önceler **ama aklı dışlamaz.**

felsefesinifi.com

Pascal'a göre iki seçeneğin sonuçları farklıdır

Seçim	Gerçekte Tanrı yoksa	Gerçekte Tanrı varsa
Tanrı'nın olmadığını kabul etmek	Dinî yükümlülüklerden uzak bir yaşam sürmüş olur.	Sonsuz mutluluğu kaybetme ve olumsuz sonuçlarla karşılaşma riski taşır.
Tanrı'nın var olduğuna inanmak	Yalnızca dinî kurallara uygun bir yaşam sürmüş olur.	Sonsuz mutluluğa ulaşarak en büyük kazancı elde eder.

felsefesinifi.com

Gazali aklı değerli ama sınırlı görür

Doğa olaylarında

Akıl ve bilim değerli ve gerekli araçlardır. Sebep-sonuç açıklamasını yasaklayan dinî hüküm yoktur.

ama

Tanrı ve gayb konusunda

Akıl ve duyularla tam olarak kavranamaz. İnanç; akıl, gönül ve iradenin birlikte yöneldiği bir kabuldür.

Tanrı'nın varlığı herkes için kesin bir bilgi olsaydı insan inanmakla inanmamak arasında **seçim yapamazdı.**

felsefesinifi.com

Gazali üç iman mertebesinden söz eder

Taklit imanı

Başkalarını örnek alarak (avamın imanı)

Akıl yürütme

Delillendirmeye dayalı iman

Yakîn

Kalbî tecrübe ve sezgiyle (ariflerin imanı)

İnanç **taklitten araştırmaya, oradan kesinliğe** doğru gelişen bir süreçtir. Akıl bu süreçte gözlem ve manevi tecrübeyle birlikte çalışır.

felsefesinifi.com

Gazali inancı üç yolla temellendirir

Sebepler

Akıl ve nedensellik: akıl yürütme ve delillendirme

Karineler

İşaretler ve gözlemler: evrendeki düzen ve olaylar

Tecrübeler

İbadet ve maneviyat: zikir ve manevi tecrübeyle yakîne ulaşma

Aklın görevi Tanrı'nın varlığını kabul ettirmek değil, **inancın nasıl korunacağını** göstermektir.

felsefesinifi.com

Abidler Yolu: uyanıştan kesin karara

Korku

Nimetlerin geri alınabileceği düşüncesi

Delil arayışı

Aklıyla ve işittikleriyle arar

Sanattan sanatkâra

Akli delillerle yaratana geçer

Karar

Yaratanı ve emirleri olduğunu kabul eder

Gazali, Abidler Yolu

felsefesinifi.com

Gazali filozofları dört noktada eleştirir

Madde

Ezelî ve ebedî değildir.

Kanıtlar

Fizikseldir; metafizik ilkeleri açıklayamaz.

Demiourgos

Bir yapıcıdır; İslamiyet'teki Tanrı yaratıcıdır.

İlk neden

Fiziksel ispat çabası bir başarısızlıktır.

İnanç akli sorgulamaya kapalı değildir ama yalnızca akılla temellendirilemez.

felsefesinifi.com

Her çağ soruyu yeniden kurdu

Dönem	Akıl-inanç ilişkisine bakış
İlk Çağ	Din ekseninde değil, bilgi-inanç bağlamında sorgulanır. Akılsal bilgi mitsel inançlardan ayrılır.
Orta Çağ Hristiyan felsefesi	Konu Tanrı olur. Apoloji (savunma); akıl vahyin emrine sunulur.
Orta Çağ İslam felsefesi	Din ile felsefe, akıl ile inanç birlikteliği sağlanmaya çalışılır.
Rönesans ve Aydınlanma	Akıl ve bilim öne çıkar. Kimi Tanrı'nın varlığını akılla temellendirir, kimi aklın burada sınırlı olduğunu savunur.
Çağdaş	Swinburne, Plantinga ve Hick Tanrı'nın varlığını analitik felsefenin yöntemleriyle açıklamaya çalışır.

felsefesinifi.com

İslam felsefesinde üç yaklaşım

Yaklaşım	Aklın rolü
Meşşaiye okulu	Hakikate ulaşmada aklı vurgular; inanç akılla desteklenmelidir.
Kelam okulları	Hakikat akılla bilinebilir; ancak akıl, naklî (vahiy, ayet, hadis) bilginin önüne geçer.
Tasavvuf	Akıl yalnızca inancın bilgisini tasdik etmede işe yarar.

İbni Sina: Tanrı zorunlu varlıktır, diğerleri mümkün varlıktır. Kanıtlamada vahyin yanında akıl da gereklidir.

felsefesinifi.com

Orta Çağ Hristiyan düşüncesinde iki tutum

Augustinus · Aquinas · Anselmus

İnancı akıl dışı görmez ama akla önceler.

ama

Tertullianus

Tanrı'nın varlığının aklı aştığını savunur.

Thomas Aquinas dini yalnızca din adamlarının anlayabileceği fikrine karşı çıkar. Skolastikte bilim dinin aracıdır; mantık özellikle önemlidir.

felsefesinifi.com

Eleştiriler ve karşı argümanlar

Pozitivizm

"Tanrı vardır." önermesi deneyle doğrulanamadığı için bilişsel olarak anlamlı sayılmaz. Diyalektik materyalizm ve natüralizm de eleştirir.

Kötülük problemi

Ateist düşünürlerin her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, mutlak iyi Tanrı'ya itirazıdır.

Teist deliller

Kozmolojik, ontolojik, teleolojik ve ahlak delili ile akılsal temellendirme

Bu döneme ilişkin bir değerlendirmeye göre inancın yaşamdaki rolü azalmamıştır; insanın **anlam arayışına** eşlik eder.

felsefesinifi.com

Tertullianus: Saçma olduğu için inanıyorum

Tertullianus

Akıl ve inanç uzlaşması mümkün olmayan iki alandır.
İnanmak için akla değil **saf bir kalbe** ihtiyaç vardır.

"Saçma olduğu hâlde" değil, **"saçma olduğu için inanıyorum."**
Fideist konumun en uç örneğidir. (De Carne Christi)

felsefesinifi.com

Augustinus: Anlamak için önce inanmak gerekir

Augustinus

İnsan hakikati yalnızca duru bir akılla kavrayamaz; bu yüzden **kutsal yazıların yetkesine** başvurur.

İnanç akıl dışı değildir **ama akla öncelenir.** (İtiraflar)

felsefesinifi.com

Farabi: Zorluk Tanrı'da değil bizdedir

Tanrı	İnsan	Madde
Akıl bakımından en yetkin	Ortada; tümüyle yetkin değil	Akıl ve iradesi yok

Madde ve yoklukla karıştığımız için aklımız zayıftır; Tanrı'nın göz kamaştıran yetkinliği **bakışımızın körelmesine** yol açar. (El Medine'tül Fazıla)

felsefesinifi.com

Yûsuf Has Hâcib aklın yerine gönlü koyar

> *Ey Tanrı'nın birliğine inanan, onu öv dilinle*
> *Aklını bırak, inandın gönlünle*
> *Nasılına girme, gönlünü dinle*
> *Varlığına inan, kavuş erince*
>
> **— Yûsuf Has Hâcib (1017-1077), Kutadgu Bilig**

felsefesinifi.com

Mevlana: Akıl denizinde dalgıç gerekir

> *Akıl deryası ne kadar engin. (…) Bu deryaya ey oğul! Bir dalgıç gerek.*
> *Bizim bu suretimiz o deryada su üzerinde yüzen kâseler gibidir.*
> *Suret ve şeklimizin içi aşk ve imanla dolu olmadıkça,*
> *O, denizin üstündeki boş kap gibi yüzer durur.*
> *Fakat içi ilâhî şuurla dolunca akıl denizine gark olur gider.*
>
> **— Mevlana (1207-1273), Mesnevi**

Aklı küçümsemez; aklın gücüne **aşk ve iman** rehberlik eder.

felsefesinifi.com

Hacı Bektaş Veli: Gönül ile Tanrı arasında perde yoktur

> *Gönül kuşa benzer, kuş uçarken kimi yerde azar, fakat gönül azmaz. Çünkü gönül ile Çalap Tanrı arasında perde yoktur. (...)*
>
> **— Hacı Bektaş Veli, Makâlât**

Bütün nesneler ile Tanrı arasında perde vardır; **gönül ile Tanrı arasında yoktur.**

felsefesinifi.com

Yunus Emre ilahi aşk üzerinden konuşur

> *Aşkın aldı benden beni*
> *Bana seni gerek seni*
> *Ben yanarım dünü günü*
> *Bana seni gerek seni*
> *(...)*
>
> **— Yunus Emre, Bütün Eserleri**

Bu şiirdeki ilahi aşk, aklı aşan bir arayış olarak da akılla tamamlanan bir unsur olarak da okunabilir.

felsefesinifi.com

Âşık Paşa: İnsanı Tanrı'ya ulaştıran gönüldür

> *Alemin gönlüdür uçmak (cennet) göğsü ise gök*
> *Alemi ve uçmağı (cenneti) bırak gönlü öv*
> *Gönlü Hak kendi özü için eyledi*
> *İstesinler beni gönülde dedi*
>
> **— Âşık Paşa (1272-1333), Garib-nâme**

felsefesinifi.com

Kierkegaard: İman paradoksaldır

Kierkegaard

Akıl ile inanç arasında kesin bir ayrım vardır. İman **aklı aşar**; mantıksal olarak açıklanamaz ya da temellendirilemez.

İnanç; Tanrı ile insan arasında içsel ve bireysel bir ilişkidir. **Belirsizlik içine atılmış cesur ve yalnız bir adımdır.** (Korku ve Titreme)

felsefesinifi.com

On düşünür, on farklı vurgu (1)

Düşünür	Temel kavram	Konumu
Tertullianus	Saçmalık, paradoks	Akıl ve inanç uzlaşmaz.
Augustinus	Kutsal yazıların yetkesi	İnanç akla öncelenir.
Farabi	Hiyerarşi	Zorluk insanın kavrayışındadır.
Gazali	Taklit, yakîn	Akıl gerekli ama yetmez.
Kierkegaard	Paradoks, teslimiyet	İman aklı aşar.

felsefesinifi.com

On düşünür, on farklı vurgu (2)

Düşünür	Temel kavram	Konumu
Yûsuf Has Hâcib	Gönül	Aklın yerine gönlü koyar.
Mevlana	Aşk ve iman	Akla aşk ve iman rehberlik eder.
Hacı Bektaş Veli	Perde	Gönül ile Tanrı arasında perde yok.
Yunus Emre	İlahi aşk	Arayışı aşk üzerinden dile getirir.
Âşık Paşa	Gönül	Tanrı'ya ulaştıran gönüldür.

felsefesinifi.com

Aynı delil herkese aynı şeyi anlatmayabilir

Bir delilin nasıl anlaşılacağı kişinin **eğitim ve bilgi düzeyine**, olayları **anlama ve yorumlama** biçimine bağlıdır.

Teist bir düşünürün makul bulduğu bir delili ateist bir düşünür irrasyonel bulabilir.

Bir görüşe göre inanç esaslarını **herkesin kabul edeceği** delillerle temellendirmek zaten mümkün değildir.

felsefesinifi.com

İnanç çok yönlü bir olgudur

Sosyal	Kültürel	Tarihsel	Psikolojik

Bir görüşe göre inancı yalnızca akli unsurlara bakarak değerlendirmek **indirgemeci** bir yaklaşım olur.

Aynı görüşe göre inancın önünde kesinlik değil olasılık vardır; her şey kesin olsaydı inanmak bir **seçim** olmaktan çıkardı.

felsefesinifi.com

İnanan kişinin gözünden inanca götüren anlar

Dua

Kutsal kitabı okurken ya da dua ederken Tanrı'nın kendisiyle konuştuğunu hissetmek

Tövbe

Yanlış yapınca mahcubiyet duymak, Tanrı'nın affına sığınmak

Sabır

Zor anlarda yardım dilemek, zorluklara sabretmek

Şükür

İşler iyi giderken şükretmek

felsefesinifi.com

Düşün

Akılla kanıtlamak, aklın sınırını kabul etmek ve gönülde aramak: Sence bu yollar birbirini dışlar mı, tamamlar mı?

felsefesinifi.com

